

UDK/UDC: 728.036 (497.5 Crikvenica)

728.036 (497.5 Selce)

Tea Matejčić Jerić

SECESIJA U CRIKVENICI I SELCU - GRADITELJSKA BAŠTINA CRIKVENICE, III. DIO

Kratak pregled razvoja Crikvenice i Selca u periodu secesije - od 1890. do 1930.

U Vinodolskom zborniku broj 9 bavili smo se razvojem Crikvenice u periodu od 1914. do 1930. godine kada je u Crikvenici djelovao kao gradski urbanist ing. Stjepan Rovešnjak. Bio je to period snažnog građevinskog djelovanja, a s aspekta arhitekture posebno, jer je upravo to vremenski period u kojemu u vrlo kratkom vremenu, dolazi do miješanja i prerastanja stila SECESIJE u ART NOUVEAU – novi stil.

Ali što je zapravo SECESIJA, otkuda joj ime i što znači ?

Krajem 19. stoljeća iza 1890. Beč kao velika carska prijestolnica, bio je naravno grad bogat u svemu, ne samo u vlasti i časti i bečkom valceru i Sacher torti, carskim dvorcima, bogatim kućama građana, bogatstvo u umjetničkom izrazu, u muzici u slikarstvu, arhitekturi i modi, pjevanju romanopiscima i stihotvorcima. Bio je to grad jedne velike umiruće monarhije, ali kako to obično biva, rijetko se umire lako i brzo, tako da je trebao jedan veliki krvavi rat poznat pod imenom prvi svjetski - da monarhija nestane.

Međutim početak kraja obično se ne registrira na neki uobičajeni način. Početak ovog kraja bio je inspiriran u onome što se zovu "lijepe umjetnosti". Muzičari i pisci, slikari i arhitekti, glumci i operni pjevači, pobunili su se svojim djelima protiv uobičajene mode koja se je provlačila kroz vrlo dugi vremenski period. Naročito se to očitovalo u "statičnosti" ukrašavanja fasada velebnih zgrada, carskih rezidencija i villa, da se ne govori o ženskoj odjeći koja je, kao što to obično biva, bila prva koja je donijela i unijela novi duh u stvarnost

Sama riječ SECESIJA od latinskog SECESSIO znači "odvajanje".

Odvajanje od čega? zapravo radilo se je o "odbacivanju stečevina svakodnevnog života i mijenjanju svega što je bilo uobičajeno Dame su prestale nositi nemoguće steznike i ogromne šešire. Svakodnevni jezik pojednostavio se u

komunikaciji, ali pravi zamah krenuo je od muzike Gustava Mahlera, od salona njegove supruge i muze Alme, od njihovih zajedničkih prijatelja poglavito slikara Gustava Klimta, Oskara Kokoschke, arhitekata Horte i Van der Weldea. Čitajući biografije ovih samo nekoliko velikih imena pokreta secesije, ne stiče se dojam da su oni svjesno krenuli u "pokret". Stvari su se kretale vlastitom inercijom. Kao i obično u novinama, nešto se dogodi u Parizu. Ovaj put je to bila jedna putujuća izložba s dalekog istoka. Prva inspiracija u promjeni stila kreće od istočnjačke ljubavi prema cvijeću. Evropa cvijeće vrednuje drugačije nego istok. Na istoku jedan cvijet pretstavlja mikrokosmos. Evropa treba OGROMNE bukete da dočara jedan cvijet. Tu je razlika i zapravo secesija kreće od toga. Lišava se svega što je previše, sve mijenja, sve umekšava, nema krutih linija, sve je sinuozno, puno savijenih linija koje se prepliću jedna u drugu kao međuzini krakovi ispod površine mora. Ukrasi koji se pojavljuju na fasadama kuća i villa, PONAJPRIJE ZAPREPAŠĆUJU. Nema više ničega ili vrlo malo od onoga što je vladalo još od renesanse, a pod kraj je bilo poznato pod imenom "historijski klasicizam".

Iako je secesija kao stil trajala izuzetno kratko i u tom kratkom periodu vremena čak i mijenjala samu sebe pa pod kraj njene "vladavine" govorimo o konstruktivističkoj secesiji tj ponovnom djelomičnom vraćanju u uporabu pojedinih detalja ukrasa na fasadama jer je istina da je primjena secesijskih ukrasa bio vrlo skup proces dostupan samo vrlo bogatim ljudima. A to su samo rijetki pojedinci mogli platiti.

Pokret je, kako smo rekli, krenuo iz Beča, ali kako su neki od pokretača bili porijeklom iz drugih evropskih država, promjene su krenule vrlo brzo u svim smjerovima pa čak prešle i ocean došle na američki kontinent. Ovdje se međutim nećemo naravno baviti tako širokim poljem djelovanja, kako smo u naslovu rekli, govoriti ćemo smo o secesiji u našoj maloj provincijskoj Crikvenici.

Ipak ovdje ćemo se baviti isključivo građevinama, a ostavit ćemo za idući broj Vinodolskog zbornika sve ostale cjeline grada tj parkove, plažu, groblje tj. spomenike i naročito ulazna vrata te balkonske ograde od kovanog željeza. Ovo iz razloga da istaknemo važnost onoga što još imamo i onoga što je u nepovrat nestalo.

Obično uzimamo 1891. godinu i izdanje prvog turističkog vodiča iz pera prof. Johanna Frischaufa "Das Touristische Seebad und Kurort Crikvenica" jer od toga vremena računamo kako turistički tako i općenito gospodarski razvoj našeg grada. Svi znamo da je najprije sagrađen hotel "Erzherzog Josef" poslije poznat pod imenom "Therapia". Crikvenica je tada dobila i urbanistički plan i početo je trasiranje ulica, nasipi uz more za buduća šetališta, jer je obala bila strma. Iza 1900. godine mađarski je građanin inženjer po struci projektirao jednu hotelsku zgradu koju je namjeravao izgraditi u Crikvenici i to na budućem Strossmayerovom šetalištu tik uz more, a namjera mu je također

bila, da zgrada bude smještena na velikom izvoru vode koja bi se koristila u hotelu uz malu naknadu općini i uz obavezu da izgradi nekoliko "funtana" za opskrbu vodom stanovništva.

Ing. Bela Rimanoczy, jer tako se je zvao bio je i projektant i investitor te velebne građevine koja je građena domaćom radnom snagom. Upravitelj gradilišta, ili kako se to u Crikvenici zvalo "palir", bio je crikveničanin David Matejčić. Sva je radna snaga, tj. zidari i pomoćni radnici i radnice (da, upošljavane su i žene koje su na glavama nosile limene posude s meltom), bila iz Crikvenice osim specijalnih majstora za štukature vanjske i unutarnje koji su došli iz Vojvodine i Osijeka. Drvena stolarija koja je sva bila izrezbarena u tom cvjetnom stilu izrađena je u majstorskim radionicama hrvatskih zanatlija, a posebno ističemo brojne radove u kovanom željezu kao npr. ograde na stepeništima i na balkonima koje su izrađene u majstorskoj kovačkoj radionici crikveničanina Ivana Cara Jovanina i njegovih radnika majstora. I sve je to bilo gotovo u samo 8 mjeseci rada.

Zgrada, koja je danas skoro ruševina, ima ponešto čudan oblik u odnosu na obalu mora, nije to bila intencija projektanta, on se je morao prilagoditi već izgrađenoj "villi MIRI" i profilaciji stepeništa prema "gornjoj cesti" te konačno izvoru na kojemu hotel leži. To su razlozi lagane "zakrivljenosti" odnosno "ispupčenosti" centralnog dijela zgrade u odnosu na njezina krila.

Sama fasada je i u ono "vruće" doba ukrašavanja bila uistinu bogata. Prije svega treba naglasiti prekrasna ženska poprsja s kosom meduze, što je bila tada vrlo moderna tema prikazivanja ženske ljepote. Zatim dupini, valovitost

mora, kružnice koje predstavljaju sunce i mjesec, stupovi s korintskim glavama kao nosači balkona. Krovna atika izvedena vijugasto iskorištena kao vidljivo mjesto za ime hotela "MIRAMARE". Od svega nabrojenog i toliko skladnog i lijepog, možda je najbolje riješeno prizemlje tog zdanja koje je izvedeno u širokom rasponu totalnog ispušćenja cijele zgrade u zaobljenim linijama s velikim prozorima, vratima koja su se ljeti otvarala prema moru. Kako je u to doba postojao pravi odboj prema svemu što je pod "ravnim kutom", ta zaobljenost čitavog korpusa zgrade fascinantna je ne samo estetski nego i funkcionalno jer se zgrada nadvija nad pločnik a iskorištenost prostora je maksimalna. Predvorje u koje se ulazi kroz masivna drvena vrata također zaobljena u svim pravcima, ima tri stepenice na kojima sa svake strane stoji po jedan masivni kameni stup čije su glavice vrhunac secesijskog ukrašavanja cvijećem i pozlatama. Lijevo i desno od malog ulaznog hola nalazi se restoran i salon za dnevni boravak. Ne znam je li ostalo nešto od drvenih obloga na zidovima, ali namještaju nema niti traga, a bio je rađen posebno za tu zgradu. Lusteri nisu bili ekstravagantni nego su dostojno reprezentirali cjelinu. Još je mnogo detalja koje bi trebalo spomenuti kao npr. detalj istočne fasade koja je jednim dijelom potpuno čista bez prozora i balkona na kojem su dijelu isto bili izvedeni vrlo jednostavni ukrasi u plitkoj žbuci.

Prva secesijska građevina u Crikvenici ipak nije bio hotel "MIRAMARE". Prije njega sagrađena je villa "LUCIA" obitelji Hahn Hahnenheim Coltelli di Roccamare. Stajala je visoko iznad mora uz današnju ulicu Kralja Tomislava koja je upravo koncem 19. st projektirana. Građena je u čistom stilu secesije s velikim erkerom i krovnom terasom - kulom s vidikovcem prema moru. Svi

Crikvenica - glavno kupalište zimi s paviljonima i vilama od Miramara do Therapie, 1927.

Crikvenica, Kralja Tomislava 88, izgrađena 1908.

balkoni i terasa na kuli imali su ograde od kovanog željeza opet u zakrivljenim linijama secesije isto tako izrađeni u radionicama domaćeg majstora Ivana Cara Jovanina. Ta je prekrasna građevina nažalost u potpunosti srušena.

Godine 1908. gradi se lijepa stambena obiteljska kuća u ulici Kralja Tomislava koja danas ima broj 88, a u isto vrijeme i u istoj ulici dograđuje se i ukrašava u stilu secesije kuća broj 79. Te su kuće imale potpunu turističku namjenu iako nisu imale ugrađene kupaonice, ali su imale tekuću vodu što je početkom 20 st. bio veliki napredak u odnosu na prije građene kuće na Strossmayerrovom šetalištu. Te iste 1908. građena je i kuća Dračić pokraj tadanjeg gradskog drvenog kupališta na moru pa je ovdje za istaknuti da te tri spomenute kuće sve imaju vrlo slične ukrase na fasadi i kao obavezu atiku na kojoj ili piše godina izgradnje ili je izvučena mansarda s balkonom.

Ville građene na šetalištu od hotela "MIRAMARE" do hotela "THERAPIA", osim ville "MIRE", građene su sve u stilu secesije, ali niti jedna nije imala fasade s cvjetnim ukrasima. Kao što je već naglašeno, cvjetni su ukrasi zah-

tijevali poseban rad majstora umjetnika što je poskupljivalo gradnju, koja je isključivo bila namijenjena za turističke svrhe. Zbog tog razloga Crikvenica danas ima od čiste secesije tj. sa cvjetnim ukrasima samo hotel "MIRAMARE".

Dvije stare zgrade, hotel "NADVOJVODKINJA CLOTILDA" i zgrada na crikveničkoj placi koje su bile građene u stilu historicizma, doživjele su u doba secesije pregradnje, a naročito na fasadama, tako da su danas i jedna i druga vanjskim izgledom za pripisati epohi secesije, a u stvari su građene 30-tak godina ranije.

Posebno mjesto zauzima zgrada HRVATSKOG UČITELJSKOG DOMA poznatija pod imenom "VILLA RUŽICA". Posebno mjesto stoga jer ima 4 fasade što je dosta rijedak slučaj u arhitekturi jer obično nedostatak prostora ili sam položaj zgrade diktiraju fasade. "VILLA RUŽICA" kako joj ime kaže je HRVATSKI UČITELJSKI DOM sagrađen sredstvima hrvatskih učitelja i raznim donacijama. Koliko nam je poznato u dosadašnjoj literaturi koja obrađuje stil secesije u Hrvatskoj, ova zgrada nije dovoljno vrednovana, nije niti spomenuta u posljednjoj velikoj monografiji secesije u Hrvatskoj.

Ovdje se radi o onom drugom licu secesije, koji potpuno odbacuje veliko cvjetno ukrašavanje.

I umjesto toga uzima geometrijske oblike i plohe kojima raščlanjuje platno fasada i svih otvora. Zgrada ima formu pravilnog četverokuta koja se

pravilnost ponavlja i u unutrašnjosti tako da je glavni ulazni prostor odijeljen stupovima koji nose gornju etažu, što, iako se ovdje ne radi o zgradi velikih dimenzija, ipak daje dojam svojevrsne veličanstvenosti prostora. Ova je prelijepa građevina nažalost doživjela zadnjih 40-tak godine vrlo neprikladne dogradnje koje su svakako umanjile njezinu jedinstvenost, ali još uvijek ponosno izvire iz okolnog mediteranskog zelenila njezina crvena boja sa pozlatama.

Iza 1905. godine kada je već bila izgrađena školska zgrada na početku ulice koja se od toga vremena od kada je probijena i uređena naziva VINODOLSKA, grade se mnoge lijepe zgrade jedno- i dvokatne, sve su imale ukrase na fasadi koji ne pripadaju čistoj secesiji, jer kako smo naglasili u uvodu, secesija je miješala sve ranije stilove, ali je uvijek i svagdje prisutnost cvijeta, kao stiliziranog ukrasa bila glavna značajka, uz naravno ženska poprsja i pozlate. U VINODOLSKOJ ulici niti jedna kuća nema takve ukrase međutim ih ipak sve (osim onih novosagrađenih nakon 1945. godine) uvrštavamo u secesiju upravo zbog odstupanja od čistog historicizma i miješanja ranijih stilova kao detalja uz skoto obavezne atike na krovu. Kako smo napomenuli o ulaznim vratima i balkonskim ogradama pisat ćemo u posebnom dijelu ovog eseja pa se sada zadržavamo samo na građevinama koje su srećom došle do naših dana s vrlo malo izmjena i to uglavnom u prizemlju. Posebno je za naglasiti fasada kuće broj 17 koja je nažalost danas najzapuštenija, ali koja predstavlja

Crikvenica - villa Hübler, izgrađena 1925.

Crikvenica, Vinodolska, kuća Vampole, izgrađena 1914.

Crikvenica, Vinodolska ulica, kuća Margetić, izgrađena 1912.

Kuća Vignanin - Sobol i ulazna vrata, najljepši primjerak floralne secesije na kući Vignanin, Crikvenica

začudojuće lijepu kombinaciju renesanse i – eto secesije.

Posebno bi trebali naglasiti ljepotu ulaznih vratiju na stambenim zgradama i vilama, što zahtjeva posebnu obradu, ovdje ćemo samo spomenuti ulazna vrata kuće VRIGNANIN-SOBOL, jer su to jedina vrata, naravno drvena, čiji je ukras izrazito cvjetna secesija, iako sama kuća nije naročito ukrašena i jedina je posebna značajka njezina krovna atika tako draga graditeljima toga doba.

Kako smo već naglasili u broju 9 "VINODOLSKOG ZBORNIKA", nakon 1914. godine djeluje u Crikvenici ing. Stjepan Rovešnjak. On je đak Beča i Praga, a istovremeno je ženidbom povezan s IZIDOROM KRŠNJAVIM koji je u to vrijeme u Hrvatskoj obnašao mnoge javne dužnosti, njemu zah-

valjujemo izgradnju školskih zgrada diljem Hrvatske. Ovo napominjemo iz razloga što je djelovanje ing. Rovešnjaka u Crikvenici bilo izuzetno važno za visoki stil zgrada građenih u to vrijeme. O tome smo već dosta toga rekli, ali ovdje je isto tako važno spomenuti tu vezu KRŠNJAVA-ROVEŠNJAK jer su to bili ljudi koji su pred sam početak pada austrougarske monarhije mijenjali lica gradova i gradića Hrvatske. Crikvenica ni Selce niti Novi Vinodolski zasigurno ne bi dobili toliko lijepo oblikovanih građevina da nije postojala ta kulturna veza između Zagreba i Primorja.

Ovdje se nećemo baviti secesijom u Novom Vinodolskom jer vjerujemo da će Novljani vjerovatno objaviti

svoju posebnu ediciju, ali nećemo izostaviti Selce. Selce je također u doba secesije dobilo nekoliko građevina o kojima se mora reći nekoliko riječi. Na fotografijama koje sljede u nastavku teksta biti će donekle, ali samo donekle vidljivo o čemu se radi. Dvije su kuće stambene i njihove su fasade okrenute na glavnu ulicu. Prva je veća katnica s velikim prozorima iznad kojih se nalaze ukrasne štukature u obliku ženskog poprsja vertikalne lezene, cvjetne girlande i prelijepi balkon s ogradom od kovanog željeza s cvjetnim stiliziranim ukrasima (Trg palih boraca 22). Druga je kuća nešto najljepše što je došlo do naših dana iz tog blaženog doba ljepote, ugaona je zgrada u ulici Slavka Jeličića broj 9 (ugaona zgrada s Prilazom S. Jeličića). Koliko smo doznali, zatvorena je već mnoga desetljeća, u njoj ne živi nitko, ruševna je i atika s prozorom i balkon, pa je na mjestu gdje se nalazi opasnost i za prolaznike. Njezini ukrasi na fasadi su crikvenički MIRAMAR u malome jer se radi o maloj obiteljskoj kući sa četiri prozora na fasadi koji su rasčlanjeni lezenama, a na svakoj lezeni završni je ukras veliko žensko poprsje sa meduzinom kosom. Pravo je čudo kako je to preživjelo skoro stotinu godina,

Selce, Sl. Jeličića 9, ugao s Prilazom Slavka Jeličića

Selce, Trg palih boraca 22 - Marčelja (Tunar)

možda samo zato jer nije u blizini mora. Balkon je ruševan, ali na njemu je "neoskrvnjena" čipka ograde od kovanog željeza koja je zasigurno muzejski primjerak vrijedan pažnje. Na šetalištu uz more ostale su još "žive" dvije stambene kuće iz dvadesetih godina čije je ukrašavanje jednostavnije ali isto vrijedno pažnje. Hotel "ROKAN" nažalost od originalne zgrade nema više skoro ništa kao niti nekadašnja villa na samome moru "AMABILIS" koja je bila izuzetno reprezentativno zdanje iz secesije, gdje su korišteni elementi stare grčke arhitekture u vertikalama, bez cvjetnih ukrasa, ali s terasom na more, kolonadama i s paviljonom tipa "erechteion" koji se još jednom ponavlja i u parku preko ceste koji je također imao šetnice sa srebrnim borovima i čempresima, magnolije i forsitiije i bogatu mediteransku floru. Nije manjkalo niti tenisko igralište, jer je vlasnica te izuzetne ville bila Bečanka naučena na mondeni život kojeg će Hrvatska i njezino Primorje susresti kroz taj sukob kultura u jednoj generaciji.

Namjera ovog zapisa nije "plakanje za prošlim", to bi bilo glupo. Želja nam je upozoriti, dok još vremena ima, da se spasi, što se spasiti može. Iako ovdje nismo spomenuli sve građevine o kojima treba voditi računa, naročito se nismo dotakli villa koje su građene uz more prema Dramlju, to nismo učinili

Selce, vila Dražice (Amabilis, Amerikanski dom, danas hotel Jadranka)

iz razloga jer su mnoge u stanju raznih pregradnji i dogradnji. U ovome času teško je reći što će od svega toga ostati. Nadamo se najboljem.

Za kraj ovog kratkog pregleda napomenimo da se danas u vrednovanju stilova raznih epoha posebno mjesto daje secesiji kao duhovnom izrazu i potrebi za lijepim. Stil je poznat pod mnogim imenima ali je najpoznatiji pod imenom "LIBERTY" – SLOBODA.

Crikvenica,
Spomenik
vodovodu,
obelisk,
iz bračkog
kamena

Sažetak

Autorica piše o graditeljskoj baštini Crikvenice i Selca koja datira iz razdoblja secesije. Obraduje brojna zdanja sagrađena u razdoblju od 1890. do 1930. koja nose vrlo različita obilježja ovog stila. U to vrijeme građene su obiteljske kuće, luksuzne vile i hoteli, među kojima se ljepotom projekta i izvedbe isticao hotel "Miramare" u Crikvenici.

Ključne riječi

Secesija, graditeljska baština, Crikvenica, Selce.

Summary **Tea Jerić Matejčić**
Architectural heritage Part III – Secession in Crikvenica and Selce

The author writes about the architectural heritage of Crikvenica and Selce that dates back to the Secession Period. The author deals with numerous buildings built in the period between 1890 and 1930 that show various characteristics of this style. During this time family homes and luxurious villas were built as well as hotels among which Hotel Miramar in Crikvenica stood out as an example of beautiful projecting and workmanship.

Keywords

Secession, architectural heritage, Crikvenica, Selce.

Autorica

Tea Jerić Matejčić, Crikvenica, amaterski istražuje kulturnu baštinu Crikvenice i Vinodola, u mirovini.